

SPET PONIŽANI IN RAZŽALJENI

Urša Geršak, Barbara Pregelj

*Ameriška stvarnost ponuja pisatelju obilico razlogov,
da je uporniški in nezadovoljen. (Mario Vargas Llosa)*

Spremna beseda k romanu *Huairapamuške* ekvadorskega pisatelja Jorgeja Icaze skuša pojasniti širši zgodovinsko kulturni okvir dela, ki je izšlo leta 1948, in obravnava specifično, celo regionalno tematiko okolja, v katerem se dogaja. Tako pisatelj, njegovo delo kot tudi ekvadorska zgodovina so slovenskemu bralcu verjetno večinoma manj znani, zato je bilo treba predstaviti njihov širši zgodovinski in literarni kontekst in problematiko, ki jo roman obravnava. V začetnem delu sta zato na kratko in splošno opisani zgodovina, tudi literarna, Latinske Amerike, katere del je Ekvador, in posebnosti omenjene države, nato pa sva se osredotočili na *indigenistični roman (novela indigenista)*, katerega predstavnik je tudi roman *Huairapamuške*.

Krajši oris latinskoameriške splošne in literarne zgodovine Ko je Evropa *odkrila* Ameriko in njena neizmerna bogastva, se je pojavila tudi legenda o Eldoradu, ki je mnoge Evropejce pognala v raziskovanje *novega sveta*. Ta je pomenil *obljubljeno deželo*, utopijo, ki se ni spraševala o stvarnosti, pač pa je stvarnost prilagodila svojim sanjam. Prav tako se ni spraševala o ceni in žrtvah, ker se je opravičilo zanje našlo v bodoči sreči. Konkvistadorji so bili kmalu zaslepljeni z lepoto in bogastvom, ki sta obljubljala obogatitev tako posameznika kot španske monarhije. Da bi utopija lahko postala resničnost, je bila potrebna podreitev indijanskega prebivalstva in uničenje njihovih bogov. V literaturi konkvistadorjev najdemo pričevanja o srečanju z *novo deželo* in domačini, ki so, pasivni in resignirani, zvečine sprejeli bele bogove, ki so s svojim prihodom

napovedovali novo obdobje, kot tudi kritiko ravnanja z Indijanci in prve opise njihovega življenja.

Po treh stoletjih dominacije in izkoriščanja, katerih strukturaine poteze so še danes zaznavne v latinskoameriških družbah, so ideje razsvetljenstva navdihnile drugačen utopični projekt. Kreoli, dediči konkvistadorjev, so se predali bojem za neodvisnost in obljubljali *raj na zemlji*. Romantični pisatelji so imeli podobne politične aspiracije in so se borili za *literarno neodvisnost*. Pripomogli so k uveljavitvi novih držav in verjeli, da bodo zgradili *dežele svobode in knjige*. V literaturi so prevladovali zanimanje za eksotično, za naravo, upanje, utopične projekcije in politična kritika. V temah in vsebini so se obrnili k ameriškemu podkontinentu, iskali so literarno identiteto Latinske Amerike, zavito v formo, ki je posnemala evropske modele, ti pa so bili daleč od stvarnosti, v kateri so živeli, a je niso poznali, saj so bili ti pisatelji večinoma pripadniki v Evropi izobraženega kreolskega razreda. Projekt neodvisnosti je tako končal v rokah kreolskih oligarhij in odprl se je nov cikel izkoriščanja, fragmentacije podkontinenta, ki je sledila mejam kolonialne oblasti in državljanskih vojn. Eden od vzrokov zanje je močan regionalizem v Latinski Ameriki in boji znotraj vodilnih strank, ki so odražali napetost med mesti (običajno pristanišči) in notranjostjo posameznih držav, razdeljeno na zaprte sisteme veleposestev, kjer so vladali značilni odnosi dominacije gospodarja nad podložniki in izkoriščanje. Latinska Amerika je za skupine na oblasti ponovno postala projekt, ki ga je šele treba uresničiti.

Za Evropejce pa je bila še vedno *dežela prihodnosti* ali pa *kontinent barbarov*, ki mora najprej dozoreti, da bi lahko stopil v Zgodovino, kot je menil Hegel.

Do leta 1930 je vladalo prepričanje, da je Latinska Amerika *nova dežela*, ki se še ni uspela dokazati, a ima velike možnosti v prihodnosti. V prvih desetletjih 20. stoletja sta se začela razvoj velikih urbanih središč in industrializacija. Zdelo se je, da lahko gospodarski model izvoza ene surovine (Ekvador predvsem izvoza kakava) in uvoza industrijskega blaga prinese napredek. Latinskoameriško gospodarstvo je postalo del svetovnega,

oligarhije pa kozmopolitske; vedno bolj so občudovale razvoj Združenih držav Amerike, katerih vpliv se je večal. Vse te spremembe so vplivale na samo družbo: pojavil se je srednji razred (strokovnjaki, trgovci, mali podjetniki, ki so bogateli na račun izvoza), ki je počasi začel jasno izražati aspiracije po večji politični moči in oblasti, in delavski razred (predvsem gre za pristaniške delavce in delavce na železnici). Od leta 1914 do 1927 so tudi za Latinsko Ameriko značilna delavska gibanja in stavke, podobno kot v Evropi in Združenih državah Amerike. V Ekvadorju pa tudi upori indijanskega prebivalstva in študentov. V tem obdobju (1880-1930) se je tudi pisatelj zavzemal za *ideal modernizacije in industrializacije*.

Liberalizem, ki je v Latinsko Ameriko prišel skupaj z vplivom Velike Britanije po bojih za neodvisnost, ni najbolj ustrezal latinskoameriški stvarnosti: Njeno gospodarstvo je bilo še vedno pretežno agrarno, stare strukture so soobstajale z novimi in ovirale kakršnekoli spremembe. Porajajoči se srednji razred je sicer sprejel liberalne ideje, a ni imel dovolj gospodarske moči, ki je bila še vedno v rokah tradicionalnega agrarnega sektorja. Reformistična gibanja, ki so se v tistem času porajala iz interesov srednjega razreda, so zbledela, ker sta se visoki in srednji razred na koncu vedno povezala na račun nižjega razreda. To je bila povezava, ki je temeljila na razdelitvi dobička in upravljanju države v povezavi z interesi tujih sil in njihovih monopolnih družb, sprememb pa ni prinesla.

V 30-ih letih (pa tudi že v 20-ih predvsem z avantgardnimi gibanji) se je podoba o *obljubljeni deželi* razblinila. Mehiška revolucija je odmevala po vsem kontinentu, kot tudi roman mehiške revolucije, ki je obravnaval socialna vprašanja, marginalizirane sloje prebivalstva in se obrnil k indijanski preteklosti. Prva svetovna vojna je prinesla razočaranje nad prej vedno občudovano Evropo. Vpliv Velike Britanije kot najmočnejše gospodarske sile je oslabil in njeno vlogo so počasi prevzele Združene države Amerike. Predvsem pa so bile usodne posledice gospodarske krize (1929-1930), ki so jih v Latinski Ameriki čutili do druge svetovne vojne. Tržišča za proizvode

latinskoameriških držav so se zaprla in iskati so morali samostojne rešitve: spodbujati so začeli lasten industrijski razvoj, da bi nadomestili uvozne dobrine, ki so jih prej dobivali iz Združenih držav Amerike in Evrope, povečala pa se je tudi vloga države. Ta model substitucije uvoza je prinesel uspeh predvsem večjim državam, saj so imele večji domači trg in porabo. Razvil se je razred tako imenovane industrijske buržoazije, katere pripadniki so bili mnogokrat člani velikih veleposestniških družin, ki so tako še povečale svojo gospodarsko moč. Prenovil in rasel je tudi delavski razred. V mnogih državah pa je oblika vladanja postala populistična povezava med buržuazijo industrialcev in delavci proti interesom veleposestnikov. Predsednik ali narodni vodja je bil s svojo karizmo in avtoritativnim vladanjem člen, ki je povezoval ta nasprotujoča si pola (Juan Peran v Argentini in Getulio Vargas v Braziliji sta najbolj znana primera). V tistem času je v teh državah obnovila svojo tradicionalno vlogo in si pridobila politično veljavo tudi vojska, ki je v Latinski Ameriki eden pomembnejših političnih subjektov.

Spremembe v latinskoameriških družbah so se odražale tudi v literaturi. Po letu 1920, če poenostavimo, sta bili v literaturi prisotni dve smeri: avantgarda in tako imenovani socialni realizem, ki je v 30-ih in 40-ih letih prevladal. Pisatelji tega obdobja so bili predhodniki zavesti o nerazvitosti in so demistificirali latinskoameriško stvarnost. Pot je utrl roman mehiške revolucije, močan pa je bil tudi vpliv sovjetske revolucije in ruskih pisateljev. V 20-ih in 30-ih letih se je pojavil **regionalistični roman** (najpomembnejši predstavniki so Jose Eustacio Rivera, Ramulo Gallegos, Ricardo Guiraldes), znotraj katerega lahko zasledimo tudi **socialni roman**, ki se je obrnil k domačemu okolju, k iskanju literarne identitete v skupnih temah in vsebinah: odkrivanje narave, socialni problemi, opisovanje izkoriščanja, največkrat skarikaturu, grotesko in pretiravanjem, kritika vladajočih razredov, nepravilnosti ... Redkokdaj pa so bila ta dela avtentična in prepričljiva; pisatelji so le slabo poznali stvarnost, ki so jo opisovali, zavzemali so predvsem informativno, didaktično ali pokroviteljsko držo. Med socialni roman

prištevamo tudi **indigenistični roman** (*novela indigenista*), ki se pojavi predvsem v Peruju in Mehiki (celo uradna smer) in **roman, ki obravnava črna vprašanja** na Karibih, predvsem na Kubi. Za razliko od romantičnega idealiziranja *primitivnega, naravnega človeka*, ti romani opisujejo njegovo izkoriščanje, marginalizacijo in trpljenje, katerih vzroke iščejo v nepravilni družbeni ureditvi. Vseeno se niso mogli izogniti idealiziranju, pa tudi ne zgolj folklorističnemu opisovanju njihovih običajev, ki so se zaradi pisateljevega nepoznavanja mnogokrat spremenili v eksotiko. Vzporedno je potekala reforma univerz, kjer so se prav tako začeli posvečati sociološkim in antropološkim študijem ter odkrivati svoje domače okolje. Socialni in angažirani roman je bil kljub slabostim pomemben pri iskanju literarne identitete v procesu spoznavanja in prepoznavanja stvarnosti, v kateri so ti pisatelji živeli. Gre za obdobje, ki je postavilo temelje kasnejšemu razcvetu latinskoameriškega **novega romana** (*nueva novela*).

Po letu 1945 so se začele spremembe v celotni latinskoameriški družbi. Dokončno se je oblikovala zavest tako o nerazvitosti in odvisnosti podkontinenta kot tudi o nujnosti sprememb. Pot do danes (bolj ali manj) demokratičnih držav je bila za prebivalce Latinske Amerike zelo kruta. Nekatere pretekle značilnosti jo zaznamujejo in predstavljajo njen glavni problem še danes.

Literatura pa je doživela razcvet in mednarodno veljavo. Zaobjema socialnozgodovinsko problematiko nerazvitega podkontinenta, ki skriva dva pola, revolucijo in kronično odvisnost, a od sedaj naprej se ravna le po literarnih zakonih. **Novi roman** (najpomembnejši predstavniki so Juan Carlos Onetti, Bioy Casares, Ernesto Sabato), ki se je pojavil že v času največjega razcveta **regionalističnega romana**, je bil zaradi uvajanja novih pripovednih tehnik, prikazovna sveta, polnega nasprotij, razočaranj polne resničnosti in navidezne nezainteresiranosti za družbeno stvarnost neopažen. Med avtorji, ki so pisali bolj angažirano literaturo in praviloma nekoliko mlajšimi avtorji, ki so bili bolj naklonjeni uvajanju tematskih in formalnih novosti, se je razvila polemika o pomenu in

povezanosti literature in revolucije, novih smereh in nivojih literature. Razpletla se je šele v petdesetih, in sicer z novo antirealistično smerjo v literaturi, ki je v delih, kot so na primer Onettijevo *Kratko življenje* (1950), Bioy Casaresove *Sanje herojev* (1954), Arguedasove *Globoke reke* (1958), *Vse krvi* (1964), Roa Bastosov *Človekov sin* (1959), Cortazarjev *Ristanc* (1963) in Sabatov roman *O grobovih in junakih* (1962), še bolj izostrila karakteristike že omenjenega *novega romana*. Nova smer je prepričala literarno kritiko in publiko. *Novi roman* je bil pravičnejše ovrednoten, svojo kritiko (tudi ponovno obrambo) pa je doživel tudi *indigenistični roman*. Mario Vargas Llosa je na primer v svojem razmišljanju o pripovedništvu Joseja Marije Arguedasa leta 1964 zapisal, da so »perujski pisatelji odkrili Indijanca šele štiri stoletja za španskimi konkvistadorji, njihovo ravnanje z njim pa ni bilo nič boljše kakor Pizarrovo«; Sebastian Salazar Bondy pa je o *Razvoju tako imenovanem (a) indigenizmu*, ki je 1965 izšel v Buenos Airesu, razmišljal: »Če bi bil indigenizem, tako kot trdijo njegovi kritiki, res prazno literarno gibanje, brez dvoma ne bi mogel trajati tako dolgo, kakor je, predvsem pa v svojem razvoju ne bi prešel toliko različnih oblik, saj se je iz gorečnosti nekaterih posameznikov razvil v zavest, s katero se lahko poistoveti cel narod.«

Nekatere značilnosti ekvadorske družbe in literature Ekvador je ena od treh andskih držav (poleg Peruja in Bolivije), ki so bile pred kolonizacijo del inkovskega andskega imperija in kjer še vedno živi velik odstotek indijanskega prebivalstva, kar jim daje poseben značaj in pomeni njim lasten zgodovinski razvoj. Ekvadorsko družbo tvori približno 40 % mesticev, 40 % Indijancev (predvsem Kečua), 10 % belcev in 10 % drugih ras. Še danes je to predvsem agrarna država z malo industrije in s skoraj monopolističnim položajem Združenih držav Amerike v njeni zunanji trgovini. Prav tako jo označujejo razlike med obalnim pasom, ki ga istovetimo z največjim mestom in pristaniščem Guayaquilom in andskim gorovjem z glavnim mestom Quitom, tradicionalnim sedežem gorske aristokracije veleposestnikov, konservativcev in nespremenjenih pol fevdalnih odnosov.

Ekvador je delil splošno usodo vseh latinskoameriških držav, a njegov razvoj je tudi poseben. Moderna država se je začela s koncem državljanske vojne, ki jo je leta 1895 dobil liberalni Kavidiljo Eloy Alfaro. Alfaro je bil predstavnik interesov porajajočega se meščanskega srednjega razreda, predvsem liberalnih trgovcev in plantažnikov kakava z obalnega dela. Ekvador je postal laična država: brezplačno šolstvo, priznan je bil edino civilni zakon, ločitev, svoboda vesti in uvedel je ukrepe za modernizacijo države, katere simbol je bila dograditev železniške proge med Guayaquilom in Quitom (povezava med obalnim in gorskim predelom). Od njegovih reform pa je imel nekaj koristi le srednji razred, ki mu je bilo tako omogočeno laično izobraževanje in dostop do nekaterih vzvodov oblasti. V gorskem svetu je še vedno prevladovala aristokracija veleposestnikov in tradicionalni odnosi, ki so bili skupaj s cerkvijo glavni nasprotniki reform. Indijansko prebivalstvo, večina jih prebiva v andskem gorovju, kljub nekaterim ugodnostim, ki jih je uvedel Alfaro, ni imelo od reform prav nič. Skušali so jih le uporabiti v boju proti veleposestniškim interesom.

Zaradi Alfarovega avtoritarizma je v vladajoči stranki prišlo kmalu do razlik. Sovražil je vse, ki so hoteli oblast, celo tiste, ki jih je imenoval sam. Leta 1912 so ga v Quitu, skupaj z nekaterimi sodelavci, linčali mestici. Liberalizem je namreč služil predvsem interesom obalnega dela Ekvadorja. Od tedaj naprej so se liberalci začeli povezovati z oligarhijo, tako obalno kot andsko. V obdobju dveh predsednikov, Alfreda Baquerizo Morena (1916-1920) in Joseja Luisa Tamaye (1920-1924), so bili liberalci v službi tako imenovane »bančniške tiranije«. V času njenega predsednikovanja je bil dosežen pomemben gospodarski razvoj in modernizacija, a dobiček je ostal le v rokah peščice predstavnikov finančne oligarhije z obale in veleposestnikov z gorovja. Tako je prišlo do konca ideoloških razlik med liberalci in konzervativci, stare strukture so ponovno prevzele oblast, srednji razred pa je bil razočaran v svojih pričakovanjih: ni prišel do oblasti in ni našel prostora v ekvadorski družbi. Zaradi nihajočih cen kakava na svetovnih trgih pa je bil najbolj prizadet porajajoči se delavski

razred. Socialni nemiri so se začeli že leta 1919, a so bili krvavo zatrti. Kmalu so jih začeli podpirati tudi intelektualci, ki so kritizirali odvisnost države od interesov tujih sil, ki so našle naklonjene zaveznike v domači buržoaziji in veleposestnikih. Leta 1926 je bila ustanovljena tudi Socialistična stranka, leta 1931 pa Komunistična stranka.

Dvajseta leta označujejo rojstvo sodobne ekvadorske literature. Tudi v Ekvador so prodrle ideje avantgarde in vesti o sovjetski revoluciji (ruski pisatelji so bili popularni in brani). Ti pisatelji, pripadniki srednjega razreda, so bili deležni Alfrovega laičnega šolstva. Od leta 1925 naprej je imela socialistična usmeritev tudi nekaj stalnih intelektualnih krogov, na primer revijo *He/ice*. Za nekaj časa sta se povezali literarna inovacija in politična subverzivnost.

Leta 1925 je vojaški udar mladih oficirjev, imenovan »Julijska Revolucija«, vrgel z oblasti liberalizem. Pod diktaturo predsednika Eusebia Aroye, kateremu je bil naklonjen široki krog pripadnikov različnih družbenih sektorjev, so s podporo vojske izpeljali obnovo finančno administrativnih struktur in uvedli različne reforme: uzakonili so delavske pravice, uvedli ukrepe za modernizacijo države, enakopravnost državljanov, volilno pravico za ženske (uzakonjena je bila z novo ustavo iz leta 1929), ipd. Branili so interese srednjega pa tudi delavskega razreda in Indijancev. A reformo je prekinila kriza. Edino rešitev in možnost za ohranitev svojih položajev so videli v povezavi z veleposestniki, da bi se lahko zoperstavili obalni oligarhiji, ki jo je kriza najbolj prizadela. Brutalno so bile zatrite indijanske vstaje in študentska vstaja leta 1931 (to leto prevzame oblast stranka veleposestnikov). Tem dogodkom je sledilo burno obdobje menjavanja predsednikov, socialnih nemirov in represije. Na literarnem področju postane vedno bolj odmeven konflikt med zagovorniki formalne inovacije in glasniki socializma in antiimperializma. Razkol postane še hujši z nastopom gospodarske krize. Frustracija srednjega razreda, ker mu je bilo onemogočeno sodelovanje pri političnih in gospodarskih odločitvah, se je odražala tudi v vedno bolj kritičnih državah

intelektualcev, in v njihovih delih. Marginalci so postali junaki literarnih del. Leta 1927 je izšel roman *Huda ura (La mala hora)* Leopolda Beniteza Viniera, ki je uvedel socialni realizem, in *Srebro in bron (Plata y bronce)* Fernanda Chavesa, ki je bil predhodnik indigenizma (*indigenismo*). Leta 1930 je z zbirko kratkih zgodb »0 mesticu in kmetu z obale« *Tisti, ki odhajajo (Los que se van)* nastopilo novo ekvadorsko pripovedništvo tako imenovanih pisateljev »Skupine iz Guayaquila« (Demetrio Aguilera-Malta, Joaquín Gallegos Lara in Enrique Gil Gilbert), katerim sta se pridružila še Jose de la Cuadra in Alfredo Pareja Diezcanseco. Vsi so doživeli nasilno zgodovino obale (poboj delavcev 1922) in pisali literaturo socialnega realizma, ki je bila ukoreninjena v ekvadorski družbi in v ljudskem, agresivnem jeziku. Pojavljati so se začeli tudi avtorji z gorovja, Jorge Icaza, Humberto Salvador in Jorge Fernandez. V literaturo so uvedli Indijanca, mestica, kmeta z obale, črnca, človeka obkroženega s sovražno naravo, ki ga izkorišča sočlovek. Ta primitivni človek je bil hkrati tudi velik in spoštovanja vreden (vpliv avantgarde). Gallegos Lara, član Komunistične stranke in ideolog Skupine iz Guayaquila je kmalu postal strasten zagovornik socialističnega realizma in ni dopuščal nobene druge alternative. Leta 1934 je ta smer v Ekvadorju tudi prevladala (trajala je dve desetletji, seveda pa je soobstajala s tako imenovano uradno kulturo). Literatura je bila odraz boja med razredi, umetnost je bila v službi delavcev in orožje v političnem boju. K tej smeri lahko prištevamo za nekaj časa tudi Jorgeja Icazo, ki pa se je kasneje odmaknil od Larovega radikalizma.

Leta 1938 si je buržoazija iz Guayaquila opomogla in bila je odločena, da bo prevzela oblast. Povezala se je z veleposestniki z gora. To je pomenilo konec naprednega krila vojske, začela se je reorganizacija ali zaprtje univerz in laičnih šol. Ponovno so si oblast prisvojile tradicionalne sile.

V vsem tem času so s prihodom liberalizma in kapitalizma stare socialne vezi v mestih in na vasi pokale, ker se je rojevala raznovrstna in kompleksna družba. Zaradi rasti tržišč v urbanih središčih pa se je spreminjalo tudi poljedelstvo. Tradicionalne sile

so se oklepale oblasti in bile nezmožne najti politično rešitev za odprta vprašanja.

Leta 1941 je Ekvador doživel poraz v vojni s Perujem in njegov ugled se je zmanjšal. Leta 1944 je prišlo do ljudske vstaje s podporo liberalnih disidentov, socialistov in komunistov, ki so pripeljali na oblast Joseja Mario Velasca Ibarro (prvič je bil predsednik že 1934-1935), ki je kmalu pozabil na svoje zaveznike in uvedel diktaturo, a ga je vojska vrgla z oblasti. Leta 1952 je spet zmagal, uvedel diktaturo in dobil podporo konzervativcev. S prekinitvami je nato vladal celih trideset let. Leta 1972 ga je odstavila vojaška hunta generala Guillerma Rodrigueza Lare, kar je pomenilo začetek novega obdobja sodobnega Ekvadorja ali Ekvadorja nafte.

Indigenistični roman

Amerika ni bila odkrita, temveč izmišljena, je v svojem delu *Izmišljena Amerika* iz leta 1958 zapisal mehiški zgodovinar Edmundo O'Gorman. Z aristotelizmom podprti evropocentrizem, ki je zaznamoval odkrivanje in osvajanje Amerike, je določal in narekoval tudi dojemanje Indijanca pa tudi njegovo podobo v literaturi že v kronikah o Indijah, ki veljajo za začetek latinskoameriške književnosti. Podoba Indijanca je ostala nespremenjena vse do romantike (to je, celo kolonialno obdobje latinskoameriške književnosti). Bila je topoizirana, vnaprej določena in omejena na podobo, iz katere sta se razvila dva različna mita: mit o dobrem divjaku in mit o krvoločnem kanibalu. V devetnajstem stoletju ju je mogoče najti v slikanju nezdružljivih nasprotij med (evropsko) civilizacijo in (indijanskim) barbarstvom, mestom na eni ter divjo, neukrotljivo in nedotaknjeno naravo na drugi strani, na primer v delu Argentinca Dominga Faustina Sarmienta z naslovom *Facundo, civilizacija in barbarstvo (Facundo, civilización y barbarie)* iz leta 1845.

Indigenistični roman, ki je zaživel predvsem v Ekvadorju, Peruju in Boliviji, se je sicer oprl na romantično tradicijo, vendar je skušal popraviti to krivično podobo predvsem z drugačnim

dojemanjem narave, s katero je povezan Indijanec, ki se tokrat pokaže kot izvir nedolžnosti, nedotaknjenosti in duhovnega bogastva, ki ga pohlep po denarju še ni mogel omadeževati. Od prvega indigenističnega romana *Ptice brez gnezda* (*A ves sin nido*) iz leta 1899, ki ga je napisala perujska pisateljica Clorinda Matto de Turner in v katerem obsoja pritisk, ki ga nad domorodci izvajata perujska cerkev in veleposestniška oligarhija, temelji dojemanje Indijanca na verski in rasni osnovi. Delovati skuša na dveh področjih. Obrnjeno je v preteklost, kjer išče izgubljeno naravo in dobroto in skuša z romantičnim slikanjem narave posredovati tudi drugačno podobo odkritja novega sveta (istočasno se pojavijo tudi številni novi dokumenti, spomeniki, arheološke najdbe in knjige, ki skušajo rekonstruirati življenje Indijancev pred španskim zavojevanjem), ter v prihodnost, pri tem pa poudarja velik pomen izobraževanja in budi vero v možno sožitje obeh ras. To zlasti zaradi velikih socialnih razlik in izkoriščanja Indijancev še vedno ni možno, na kar opozarja tudi leta 1966 v slovenščino prevedeni *indigenistični roman* bolivijskega pisatelja Alcidesa Arguedasa z naslovom *Bronasta rasa* (*Raza de bronce*) iz leta 1919.

Poleg romantičnega slikanja Indijanca v primitivni, popolnoma idilični družbi, kjer večinoma ni mesta za razmišljanje o vzrokih za njegov resnični položaj (idealiziranje, pa tudi folkloristično opisovanje indijanskih običajev se zaradi nepoznavanja mnogokrat spremeni v eksotiko), se predvsem v esejih Peruanca Joseja Carlosa Mariateguija izoblikuje veliko bolj kritičen odnos do družbe. Po Mariateguiju so vzroki za marginalizacijo Indijancev predvsem ekonomski in politični, kajti »dokler bo obstajal fevdalizem političnih veljakov, bodo tudi vsi administrativni in izobraževalni poskusi le navadna maska.« Mariategui je prvi, ki skuša iz pasivnega Indijanca narediti družbeno angažirano bitje, ki se mora (tudi) samo boriti za svoje pravice.

Čeprav so razlike med romantičnim in politično bolj angažiranim videnjem Indijancev velike, na videz celo nezdržljive, je za veliko večino *indigenističnih romanov* značilno,

da se v njih istočasno pojavljajo prvine obeh. Romantična smer v roman uvede indijansko tradicijo, mite, legende in pripovedke, politično bolj angažirana pa opisuje njegovo izkoriščanje, marginalizacijo in trpljenje, katerih vzroke iščejo v nepravilni družbeni ureditvi.

Da bi njihovi junaki v pripovedi zares zaživeli in bi se še bolj približali resničnemu življenju Indijancev, avtorji uporabljajo besede iz indijanskih jezikov (včasih celo skušajo zapisati ustno izročilo). Vendar kljub tovrstnim poskusom oba jezika ostajata v neenakem položaju - glavni jezik, ki ga v pripovedi uporablja pripovedovalec, je še vedno jezik zavojevalca. Tako osnovno pripovedovalčevo orodje, s katerim bi edinole bilo mogoče premagati razliko med dvema še vedno zelo drugačnima kulturama, špansko in indijansko, med svetovoma, ki sta si še vedno močno vsaksebi, mejo med obema še le prav dobro zariše.

Poskus sklepanja kompromisov z osnovnim elementom pripovedi, to je jezikom, pripelje do nekakšnega sinkretičnega jezika, ki skuša podati kar najbolj jasno sliko realnosti in ki neprestano nastaja, a za večino bralcev le v literaturi. O tem pričajo tudi besedilom dodani prevodi, celo slovarji indijanskih besed, ki jih bralec ne razume, pa tudi nekateri očitki literarnih kritikov o neumetniških in neliterarnih težnjah teh pisateljev. Takšno mešanje, mestizacija, (p) ostane osnovni problem, ki ga *indigenistični roman* ni mogel razrešiti. Na težavnost vprašanja jezika je leta 1939 opozoril Jose Maria Arguedas, ki je o razlikah *Med jezikom kečua in španščino* zapisal: »Ljudem z Andov se je pred nekaj leti zastavilo vprašanje jezika, ki je resnično in ga izraža tudi naša literatura vse od Valleja do zadnjega pesnika iz Andov. To je isti problem, ki ga je v veliko bolj enostavni obliki občutil že Huaman Puma de Ayala. Če govorimo v čisti španščini, ne moremo zajeti ne pokrajine, ne našega notranjega sveta, kajti mestic še vedno ne obvlada španščine tako, kot če bi bila njegov materni jezik, hkrati pa je kečua še vedno legitimna oblika izražanja. Toda če bi pisali v jeziku kečua, bi pisali le za ozek krog in literaturo, obsojeno na pozabo.«

Druga pomembna značilnost *indigenističnega romana* zadeva

problem glavnega junaka. Ta je večinoma Indijanec. Postopno iskanje družbeno konfliktnega junaka pripelje do vse manjšega zanimanja za posameznika. Zamenja ga kolektivni protagonist. S tem pa se pripovedovalec le težka identificira, saj konflikt nujno doživlja od zunaj. Od zunaj tudi skuša vrednotiti, obsojati ali pa ostaja povsem naprizadet (s tem včasih dodobra preseneti bralca, ki morda pričakuje, da se bo pripovedovalec opredelil, saj vendar piše angažirano literaturo). Zaradi svojega položaja (posameznik, ki skuša ostati kar se da objektivni) se s kolektivom namreč ne more ali noče povsem identificirati, ostaja za svojo črto, je še vedno *nekdo* in ne *oni*. Toda spet moramo pritrlditi MariMeguiju, ki je morda malce preveč poenostavil, ko je v eseju o *Nastajanju literature* zapisal: »Največja krivica, ki bi jo lahko zagrešil kak kritik, bi bila kakršnakoli preuranjena obsodba indigenistične literature zaradi njenega pomanjkanja verodostojnosti ali zaradi bolj ali manj jasne prisotnosti povsem površinskih elementov tako na interpretativnem kot izraznem nivoju. Indigenistična literatura nam ne more dati povsem veristične podobe Indijanca. Mora ga idealizirati in stilizirati. Prav tako nam ne more posredovati njegove duše. Še vedno je namreč literatura mesticev. Zato se tudi imenuje indigenistična in ne indijanska.«

Da bi lahko pravilno vrednotili svet, je potrebno živeti v njem in zunaj njega hkrati. Ta pri Merlau-Pontyju sposojena misel dobro opisuje pet stoletij trajajoči proces mestizacije, v katerem si je bil *mestic* prisiljen izgraditi lastno identiteto, jo razmejiti od identitete drugih (vedno bolj marginaliziranih Indijancev na eni, dokaj zaprte kreolske družbe na drugi strani) in se v procesu sinkretizacije (to je, s spajanjem elementov različnih kultur) vzpostaviti kot edini res pravi latinskoameriški subjekt. Ne kot nekdo, ki je (Indijanec, kreolec), temveč kot nekdo, ki šele nastaja, se oblikuje, išče svoj prostor in mesto v družbi, zahteva zase pravice, ki mu jih počasi tudi priznavajo. Jasno je, da (tudi v literaturi) najprej govori o sebi in o drugih šele v povezavi s sabo. Iskanje vodilne vloge v vmesnem prostoru med dvema precej zaprtima družbama, primerjava lastne prilagodljivosti s togost jo drugih je pravzaprav tema, ki jo Icaza nakazuje že v samem

naslovu romana *Huirapamuške*.

(Ne)znani Icaza

Ko je leta 1948 izšel roman *Huairapamuške*, je bil Jorge Icaza že izkušen in znan pripovednik. Sprva se je posvetil gledališču, najprej kot igralec, potem pa kot avtor del, ki jih je tudi uprizorila dramska skupina, s katero je nastopal: *Vsiljivec (El intruso, 1928)*; *Komedija brez naslova (La comedia sin nombre, 1929)*; *Za starca (Por el viejo, 1929)*; *Kateri je? (¿Cudl es?, 1931)*; *Kakor njim drago (Como ellos quieren, 1931)*; *Brez smisla (Sin sentido, 1932)*. Z literarnega vidika gre večinoma za manj izvirne ter manj pomembne dramske poskuse, ki jih zaznamuje predvsem ostra družbena kritika. Tega se je očitno zavedal tudi Icaza, saj se je po težavah s cenzuro povsem posvetil pripovedništvu.

Leta 1933 je izšla zbirka Icazove zgodnje kratke proze z naslovom *Blato z gorovja (Barro de la sierra)*, že naslednjega leta pa njegov najbolj znani roman *Huasipungo*, ki je bil v Buenos Airesu naslednjega leta razglašen za latinskoameriški roman leta. Fabulativni okvir *Huasipunga* je dokaj preprost. Roman popisuje življenje Indijancev, ki živijo na *huasipungih*, to je na posestvih, ki jim jih je dal veleposestnik. Glavni junak je Andres Chiquilingua in v pripovedi lahko spremljamo njegovo osebno nesrečo (veleposestnikovo posilstvo njegove žene Kunči, kasneje tudi njeno smrt), vzporedno pa nesrečo njegovega ljudstva, ki ga veleposestnik nečloveško izkorišča. Indijance prisili, da v nemogočih pogojih dogradijo cesto, ki bo pripeljala v njihove kraje civilizacijo, s tem pa tudi olajšala dostop do nahajališč nafte. Ko se morajo pred interesi ameriškega kapitala Indijanci umakniti s svoje zemlje, se izkoriščanju uprejo. V krvavo zatrtem upor, v požaru na koncu romana umrejo z besedami »naš *huasipungo*« na ustih.

Huasipungo velja za najjasneje izraženo obtožbo izkoriščanja indijanskih množic v vsej latinskoameriški književnosti. Icaza večinoma zvesto nadaljuje Mariateguijevo misel, saj vzroke za položaj Indijancev pripisuje predvsem socioekonomskim dejavnikom. Manj ga zanimajo etnični vzroki - kljub temu meja

med različnimi rasami hkrati ostaja tudi družbena meja -, zanemari kolonialno dediščino, napore liberalcev za izobraževanje Indijancev, ne idealizira predhispanške civilizacije (MariMegui je zagovarjal tezo o »inkovskem komunizmu«), pa tudi ne tesne povezanosti Indijanca z naravo. *Huasipungo* predstavlja prelom z mitiziranjem Indijanca, ki je kljub stoletjem španskega osvajanja ostal zvest samemu sebi.

Glavni junak romana je predvsem tipičen predstavnik svojega ljudstva. Zasnovan je kot projekcija cele rase, ki jo s pomočjo mestiškega oskrbnika izkorišča trojka, ki jo sestavljajo veleposestnik, duhovnik in krajevni oblastnik. Icaza se omeji na slikanje izkoriščanih in izkoriščevalcev, na očrt odnosa med *huasipungeri* in veleposestniki, pri čemer mu za ozadje služi prikaz napol fevdalne družbe, v katero vdira tuji, predvsem ameriški kapital. Prikazovanje bednega položaja Indijancev predstavlja kazi sredstvo družbenega boja. Zato je sporočilnosti romana skoraj povsem podredil formo, pripovedni postopek, dogajanje, psihološko analizo oseb, itd.

Huasipungo je bil deležen velike kritiške pozornosti (in doživel več kot trideset ponatisov ter sedemnajst različnih prevodov), pa tudi številnih očitkov, ki so leteli predvsem na njegov stil in jezik, tudi na prikazovanje povsem apatičnega, skoraj anemičnega Indijanca. Icaza je nekatere kritiške pripombe zaradi večje dostopnosti besedila v naslednjih izdajah upošteval, toda kljub temu njegov jezik še vedno ostaja izrazito dialektalen, celo lokalističen, poln arhaizmov, uporaba glagolskih časov odstopa od norme (neupoštevanje slovničnih pravil je tudi sicer značilno za ekvadorsko pripovedništvo tridesetih, saj so se pripovedniki s tem skušali oddaljiti od skrbno pisane, urejene buržajske proze), Indijanci premorejo le najosnovnejša čustva, značilna zanje je nezmožnost komuniciranja (večinoma uporabljajo kratke, pretrgane in nepovezane stavke).

Z romanom *Huairapamuške* Icaza nadaljuje družbeno kritično usmerjenost, tudi jezikovno stilistične značilnosti *Huasipunga*, vendar pa se pozornost, prej usmerjena na brezmočne, izkoriščane, pasivne Indijance v romanih, kot so: *Na ulicah* (*En las*

calles, 1935), *Čoli* (*Cholos*, 1937), *Pol življenja zaslepljeni* (*Media vida deslumbrados*, 1942), v delih *Huairapamuške* (*Huairapamushcas*, 1948), *Šest zgodb* (*Seis relatos*, 1952), *Pankrt Romero in Flores* (*Chulla Romero y Flores*, 1958) ter *Ujeti* (*Atrapados*, 1972), preusmeri na *mestice*, na kar opozarja tudi že naslov romana *Huairapamuške*. Beseda namreč označuje človeka, ki ga je prinesel veter in ni domačin; počasi je dobila slabšaini pomen in tako je v romanu tudi uporabljena.

Delo *Huairapamuške* vsebuje tudi nekatere druge prvine *indigenističnega romana*, kot so realistične, včasih celo naturalistične podrobnosti (predvsem pri opisovanju nasilja, krutosti in zatiranja); tretjeosebni vsevedni pripovedovalec se trudi za verizem pripovedi tudi z uvajanjem besed iz jezika kečua. Protagonist je kolektiv en, glavni junaki so le predstavniki svojega družbenega sloja. Psihološka analiza in komentiranje dogajanja je prepuščeno zboru (zdaj Indijancev, zdaj mesticev), ki ima podobno vlogo kot zbor v atiški tragediji.

Uvajanje govora in komentiranja množice je Icazova posebnost in pomeni velik odmik od socialnega realizma, pa tudi od tradicionalnega liričnega slikanja in interpretiranja latinskoameriške stvarnosti (rečeno je bilo, da sta bila še zlasti na začetku za *indigenistični roman* značilna): povedi v teh dialogih so večinoma kratke, nedokončane, nepovezane, besedišče je bolj bomo, močno dialektalno obarvano, veliko je vzklikov, ponavljanja, paralelizmov, s katerimi je še poudarjena prvinskost Indijancev. Zdi se, da takšni hitri dialogi kar bruhajo iz notranjosti kolektivnega protagonista. Tako se, Icaza spet sledi MariMeguiju, indijanska duša izraža sama, brez pretiravanja in olepševanja. S podobnimi dialogi, komentarji, le da z za spoznanje miselno bolj povezanimi, manj pretrganimi in daljšimi, se izražajo mestici. Zato se zdi, da imajo takšni dialogi (ki to pravzaprav niso, saj govorcev večinoma ne moremo prepoznati) v Icazovi pripovedi podobno vlogo kot tok zavesti v modernističnem romanu. Ker pa je pri Icazi glavni junak kolektiven, je jasno, da je pravi notranji dialog nemogoč, fluid je pozunanjen, z njim pripovednik, nekdanji dramatik, zaznava in podaja notranje razmišljanje,

razpoloženje, brbotanje in dogajanje v množici.

Ti odsekani, povzeči dialogi dajejo *Sinovom vetra* svojstven ritem, globino in barvitost. Drugih opisov, še zlasti opisov pokrajine, je zato v romanu manj; večinoma služijo bolj kot kontrastiranje kratkim in hitrim dialogom. V opisih pokrajine se neredko zrcalijo razpoloženja in razmišljanja posameznikov (še zlasti, na primer, mestica Isidra Carija ob skoraj vseh zanj pomembnih dogodkih). Značilno je močno substantiviranje in adjektiviranje, pripovedovalec pa opise neredko še upočasnjuje s svojimi opombami in vrivki. S tako polnimi, celo grozdasto nabrekli, manierističnimi pasusi pripoved dobiva obliko statičnosti, determiniranosti in ujetosti v brezčasnost.

Bralca lahko včasih, podobno kot v *Huasipungu*, preseneti pripovedovalčeva objektivnost, celo nepripravljenost, da bi se postavil na stran najbolj zatiranih, v katerih se kaže nekakšen determinizem, ujetost v družbene razmere, ki se jih ne da spremeniti. Junakom romana *Huairapamuške* zato ne preostane drugega, kot da se jim podredijo. To počnejo vsi liki v pripovedi, pri čemer so eni seveda bolj, drugi manj uspešni.

Fabulativni okvir *Huairapamušk* razpade na več krajših menjavajočih se pripovedi, ki spremljajo življenje posameznih junakov v romanu. Najprej spoznamo Indijanko Juano iz posestva Providencija, ki jo novopečeni veleposestnik Gabriel Quintana posili, potem pa omoži z Indijancem Pablom Tixijem. Juana se s svojim možem preseli v indijansko naselje Yatunyura, ki jo kot tujko sprva zavrača, po duhovnikovem posredovanju pa sprejme njo, deloma pa tudi njena bela otroka, dvojčka *huairapamuške*, čeprav se z njima nikoli zares ne more pomiriti (predstavljata namreč »pradavno nezaupanje«, »tragičen spomin na prihod belih in brada tih mož, ki jih je prinesel hudobni veter«, »rano njihove duše«). Ko Pablo Tixi spozna prevaro, se zapre vase in snuje maščevanje, svojo jezo pa nazadnje najbolj okrutno strese nad svojim otrokoma, Pascualom in Jacintom. Po velikih poplavah se polovica indijanske skupnosti preseli v višave. Pablo Tixi postane novi župan ostale polovice. Ko hoče preko narasle reke na posvet k odvetniku in dvojčkoma zaupa vrhv, na katero se naveže, da bi

lahko prešel strugo, brata vrv spustita, sama pa se pred prihajajočo poplavo rešita preko mosta iz posekanega stoletnega drevesa Yatunyura.

Poleg odraščanja mestiških dvojčkov v romanu lahko spremljamo še mestiškega oskrbnika posestva Providencija Isidra Carija, ki vztrajno goljufa novodošlega veleposestnika in si tako povečuje svoje imetje. Ko se njegovi posli razkrijejo, ga veleposestnik odpusti. Isidro Cari kljub temu postane pomemben meščan Guagralome (mestice celo navduši za gradnjo obzidja na obrežju reke), hkrati pa tudi največji trgovec s sladkornim trsom v pokrajini.

Icaza v *Sinovih vetra* sicer ohranja izkoriščevalsko trojko iz svojega romanesknega prvenca, veleposestnika, duhovnika ter oblastnika, vendar je njihova vloga v *Huairapamuškah* bolj stranska, saj je tokrat tudi avtorjeva pozornost bolj kot k izkoriščanju Indijancev usmerjena k popisovanju odnosov med predstavniki treh različnih družbenih slojev, predvsem pa k proučevanju in orisu vzrokov za družbeni vzpon mesticev.

Tako lahko na primer skozi dogajanje v romanu opazujemo spreminjanje Gabriela Quintane iz mestnega liberalca v »mogočnega gospoda, vašo milost«, (Icaza s tem pokaže na povezanost liberalizma s fevdalno veleposestniškimi interesi), v »vsemogočno osebo, ki je sposobna po svoji volji odpustiti ali pa pohoditi bedasto govoričenje neorganiziranih oholih mesticev in lenobo suženjskih Indijancev.« Čeprav se na začetku še upira vlogi, ki mu jo je namenila usoda, se ji počasi prepusti in postane »ozadje, na katerem se riše tragedija Indijancev in *čolov* na poljih, poteh, v vaseh in mestih.«

Beremo lahko o spremembah, ki jih doživlja indijanska skupnost Yatunyura. Na začetku si bivališči Indijancev in mesticev še stojita nasproti, potem pa so ga Yatunyure zaradi naravnih nesreč in mestiške iznajdljivosti prisiljeni zapustiti. Indijanec Pablo Tixi je podoben Andresu, glavnemu junaku Icazovega *Huasipunga*, le da so nekatere njegove lastnosti še bolj poudarjene: njegova čustva so nadvse elementarna, večinoma se gibljejo v okviru čistih diametralnih nasprotij, a v primerjavi z

Andresom nežnosti do bližnjih skorajda ne premore več, stopnjujejo se tudi nasilnost, pijanstvo in sovraštvo, še zlasti do otrok *huairapamuška*, do 'njegovih' belih dvojčkov. »Indijanci so umazani, revni, apatični, žalostni zaradi biča, ki ga nad njihovimi možatimi telesi in trdim življenjem vihti narava. V njih je nekakšna agonija. Nekakšno umiranje. Razkrajajo se. Njihov prekleti vonj po umiranju jih izdaja.«

Edini, ki zmagujejo, ker vse obrnejo v svoj prid, so mestici. Isidro Cari že na začetku romana napoveduje svojo lastno, s tem pa hkrati tudi usodo vseh mesticev: »Prihodnost? Sam si jo moram ustvariti. Tako je z nami, mestici ... Takšna je naša usoda«, saj »mestici, ki se ne moremo zanesti na drugega kot le nase, moramo biti pravi moški, izkoristiti moramo vse, kar nam ponuja življenje.« Zato se mestici bogatijo tako na račun gospodarjev kot Indijancev, saj je te »še najlažje uničiti, da bi mi lahko preživeli. Če pokončamo Indijance, bomo ostali sami. Tisti, ki so zgoraj, počnejo isto z nami, ki smo na sredini.«

Jasno je, da mesticem pri njihovem vzponu pomagata iznajdljivost in vztrajnost, ki sta družbeno pogojeni. Ta družbena determiniranost je predvsem odraz zgodovinske izkušnje: *magistra vitae* namreč kaznuje one, ki delajo napake, nagrajuje pa le tiste, ki znajo izkoriščati ponujene priložnosti.

A »vzgojni proces« se mora začeti že zgodaj. Zato je že vnaprej jasno, da bosta dvojčka *huairapamuške* še spretnjša od nekdanjega oskrbnika Carija. Da ju bo »vodilo skrivnostno stremuštvo, ki že od nekdanj skrivaj kaže na njuno preobrazbo v mestica iz Guagralome ali katere koli druge vasi v gorovju.« Bralec lahko skozi njuno odraščanje spremlja dozorevanje zavesti o mesticem lastni drugačnosti. Določa in oblikuje jo tudi latentna hostilnost indijanske skupnosti. Da bi dvojčka rešila svojo kožo, na koncu romana brez obotavljanja posekata mogočno drevo Yatunyura, ki je, tudi kot simbol indijanske tradicije, stoletja kljubovalo vsem ujmam in nesrečam. Sekira, ki jima odpre pot v prihodnost, ne razkolje samo drevesa (torej indijanske skupnosti, ki pa je, tudi to ni brez pomena, poganskim elementom, kot zvemo v romanu, že zdavnaj - kot vsa ljudstva, ki so se srečala s

španskimi zavojevalci in njihovimi potomci - morala dodati tudi nekatere prvine krščanstva) in ne razmeji dokončno obeh kultur (Indijanci in mestici ostajajo namreč sovražno na nasprotnih obrežjih reke in še bolj kot kdaj prej jih ločuje deroča voda), temveč tudi utrdi zavest, da je najprej treba pozabiti, uničiti in šele potem nadaljevati. A da se različnih sledi zares zabrisati pač ne da nikoli.

S prikazovanjem kompleksne psihologije mestica in z iskanjem mestiške identite v sinktetičnosti in hibridizaciji Icaza išče in določa identiteto same ekvadorske družbe. Z vzpostavljanjem odnosa do lastne (mestiške) preteklosti roman *Huairapamuške* v literarni prostor pripelje edinega protagonista, ki se je v latinskoameriški preteklosti naučil obračati priložnosti sebi v prid in zmagovati. Mestic, *huairapamuška*, v romanu Isidro Cari pa tudi dvojčka Pablo in Jacinto, je zato namesto obsodbe deležen priznanja. Njegov ponos je hkrati tudi samozavedanje, zmaga pa istočasna želja in pripravljenost prevzeti svoj del zgodovinske odgovornosti. To priznanje je poleg družbenega zrcaljenja in kritične osti verjetno tudi največji dosežek *indigenističnega romana*. Ravno zato vsakršna kritika (naj bo še tako ostra) ostaja brez prave teže.

O velikem pomenu vprašanj, ki si jih je o latinsko ameriški stvarnosti zastavljal *indigenistični roman* (veliko bolj kot cilj je pomembna pot), pričajo tudi dela, na katera je vplival - še zlasti romani Joseja Marie Arguedasa, Miguela Angela Asturiasa, pa tudi kakšno poglavje v kulturnem Garcia Marquezovem romanu *Stolet samotje*.